

Osama

Det finns inte mycket hopp i denna vackra, men också tunga film om Afghanistan under talibanernas styre. Osama är den första film som producerats sedan regimen föll. Det är en långsamt berättad film om kvinnoförtryck, rädsla och ofattbar grymhet. Filmens betagande bilder kontrasterar starkt till den mörka historia som berättas.

Rekommenderad från gymnasiet

EN FILMHANDLEDNING AV
ANNA HEDELIUS

Filmens handling

“I can´t forgive but I will forgive” – ett citat av Nelson Mandela inleder filmen.

Så får vi se skakiga bilder från en amerikansk dokumentärfilmarens videokamera. En afghansk tiggarpojke plockar dollarsedlar ur filmarens hand för att guida eller försvinna – oklart vilket. En demonstration av kvinnor helt klädda i blå heltäckande burqor fyller bilden. Med plakaten "Vi är inte politiska. Vi är hungriga. Ge oss arbete" tågar de gatorna fram. En kvinna och hennes skräckslagna dotter betraktar demonstrationen. När det går bud om att talibanerna är på väg springer allesammans av rädsla. Några faller, andra fångslas.

Kvinnan och hennes dotter går till sjukhuset där de arbetar. De får veta att sjukhuset ska stängas och att alla patienter ska bli lämnade åt sitt öde. Kvinnan och flickan hjälper en gammal sjuk man att ta sig hem. Kvinnan erbjuder sig att i fortsättningen vårda honom i hemmet.

Flickans pappa har dött i kriget, liksom brodern. Familjen består nu av tre generationer kvinnor och ingen av dem har tillåtelse att arbeta. Familjen saknar därför möjlighet att försörja sig. Mormodern flätar stilla flickans hår medan mamman beklagar sig över att hon inte har någon son. Mormodern menar att inte mycket skiljer kvinnor och män åt på insidan. "Klipp hennes hår och sy om hennes fars kläder" uppmanar hon och därmed är flickans förvandling till pojke ett faktum.

Utan slöjor promenerar den kortklippta 12-åringen gatorna fram tillsammans med sin mamma. Hon är skygg och rädd och håller hårt i mamman som är helt täckt i sin burqa. De är på väg till den sjuke mannen, men när de kommer fram har denne just dött. Kvinnan får lite pengar och beskedet att hon inte behöver komma dit mer. På väg därifrån möter de tiggarpojken Espandi som känner igen 12-åringen och hotar avslöja hennes rätta identitet om han inte får pengar.

Kvinnan och flickan fortsätter till en gammal vän till fadern som driver en butik. Mannen förbarmar sig över familjen och ger flickan tjänst i butiken. Det blir mycket att lära för en flicka som tidigare inte alls varit en del av männens samhälle. När det är dags för böner och tvagning försöker hon göra som de andra, men det blir ändå fel. När hon får möjlighet hoppar hon rep i butikens inre rum.

Finns det redan nu misstankar riktade mot henne? På väg hem från butiken blir hon förföljd och springer vettskrämd in till modern, som bannar henne för oförsiktighet. För att undanröja alla bevis på flickans rätta identitet river modern sönder alla gamla foton på deras familj.

Men inte heller som pojke går 12-åringen säker. Mulla Sahib samlar unga pojkar för att ta dem i lära till talibaner, även flickan. Det råder förvirring om var de alla ska tas. "Till Bin Ladin" säger en pojke. "Till fängelse" säger en annan. Kanske gör det detsamma vilket. Alla får de turbaner att svepa om huvudet, men flickan vet inte hur hon ska svepa den. Hon får hjälp av Espandi. Pojken som tidigare velat förråda henne blir nu hennes vän.

När det är dags för tvagningsundervisning uppstår det problem för flickan. Hon gömmer sig med kläderna på under det att Mulla Sahib undervisar pojkarna i hur de ska tvätta sig efter en våt dröm. Till slut uppmärksammar han flickan och uppmanar också henne att bada. "Den pojken ser ut som en nymf" kommenterar han när han ser hennes huvud och spåda axlar sticka upp ur badet. Avslöjandet kommer allt närmare. Pojkarna springer gatlopp efter flickan och påstår att allt hos henne är feminint. Endast Espandi försvarar henne och säger att hon är en pojke som heter Osama.

Flickan går till butiken, men det visar sig att hennes chef har flyttat till Pakistan. Hon är åter utan arbete. En tillfällig arbetsmöjlighet ges då grannen har bröllopsfest. Iklädd klänning går hon tillsammans med modern dit för att servera. Det är dans och feststämning. När talibanerna knackar på dörren klär sig alla gäster i burqor, gråter högljutt och låtsas att det är begravning.

Hos talibanerna fortsätter pojkarnas förföljelser av flickan. Hon gråter och kallar på Espandi som kommer till undsättning. För att bevisa att hon är en pojke ber han henne att klättra i träd. Hon vågar sig upp, men klarar inte av att klättra ned. Som straff för sin förseelse hissas hon ned i brunnen, där hon hjärtskärande gråter efter mamma. Då hon till slut halas upp blöder hon från skötet. Hon är nu avslöjad på riktigt. Hon springer för livet med de skrikande pojkarna efter sig. Även Espandi gråter.

Flickan fångas in och fängslas – först i en burqa och sedan bakom galler. Hon förs till rättegång. Här avrättas folk på löpande band, bland annat den amerikanske journalisten för att "ha spionerat på nobla talibaner". Men i stället för döden blir flickans öde ett annat. Hon ges till Mulla Sahib som hustru. Hon blir inlåst i hans hus där hon träffar hans tre övriga fruar. De klär henne till bröllop och berättar om sin olycka. Flickan

gömmar sig i brunnen, men hittas av Mulla Sahib, som för henne i brudsäng. I en av filmens sista scener ser vi Mulla Sahib genomföra den tvagningsprocedur han tidigare lärt pojkarna att göra efter en "våt dröm".

I slutbilden ser vi i en drömsekvens återigen flickan hoppa rep.

Fakta om Afghanistan

Afghanistan är ett av världens fattigaste länder med ca 27 miljoner invånare. Folkökningen är snabb och hela 45 % av befolkningen beräknas vara under 15 år. Närmare 70 % av landets vuxna befolkning är analfabeter (1995).

I april 1992 utropades Afghanistan till en islamisk stat efter att islamiska gerillatrupper tagit makten. Hösten 1994 inledde den militära och religiösa rörelsen talibanerna en väpnad kamp mot regimen i landet. I september 1996 erövrade de Kabul och behärskade 1998 närmare 90 procent av landet. Med talibanerna fick landet en mycket strängare islamisk regim än tidigare. I oktober 1997 utropades Afghanistan till ett islamiskt emirat. Talibanregimen kom att tillämpa en mycket sträng tolkning av den islamiska lagen sharia och använde sig av såväl spöstraff som amputationer. Regimen betonade också vikten av segregation mellan män och kvinnor utanför familjen. I och med talibanernas maktövertagande avstannade nästan helt den sekulariseringsprocess som de kommunistiska regimerna i landet försökt åstadkomma under 1970- och 1980-talet. Bland annat bestämdes att traditionella påbud som kvinnors bärande av slöja och begränsning av flickornas skolgång skulle efterlevas.

Den 11 september 2001 utsattes World Trade Center i New York för ett terrordåd vilket talibanerna kom att misstänkas för. Som en direkt följd av detta attentat startade USA och Storbritannien i oktober 2001 anfall mot Afghanistan – ett anfall som gjorde att talibanregimen föll. *Osama* är den första film som gjorts i Afghanistan efter detta.

Kvinnoförtrycket i Afghanistan

Enligt Omvärldsbilder (ett informationsmagasin om bland annat mänskliga rättigheter som sammanställs vid institutet för freds- och utvecklingsforskning vid Göteborgs Universitet) tycks *Osama* teckna en tämligen riktig bild av kvinnornas situation i talibanernas Afghanistan.

Under talibanstyret begränsades kvinnors rörelsefrihet nästan helt. Talibanerna krävde att kvinnor på allmän plats skulle bära heltäckande blå burqa och ständigt följas av en manlig släkting. För den som bröt mot detta väntade stränga straff av den religiösa polisen i form av prygling med stålskodda läderbatonger. Kvinnor fick inte arbeta utanför hemmet, med undantag för hälsovården. Flickor över 8 år fick inte gå i skola. Enligt en undersökning gjord av Unicef under talibanstyret gick 19 av 20 flickor inte i skolan, trots att skolutbildning officiellt varit både kostnadsfri och obligatorisk i landet sedan 1935.

I intervjuer med kvinnor gjorda av den fristående organisationen Human Rights Watch berättas om livet under talibanerna som ett liv i ständigt fruktan. De skoningslösa bestraffningarna syftade till att förneka kvinnor all rätt att hysa och uttrycka åsikter, göra motstånd eller ens finnas till. I intervjuerna berättar kvinnor om hur de pryglades för förseelser som att till exempel burqan satt för löst, för att de hade vida byxor som blottade vaderna, för att händerna syntes, för att de lyfte

på slöjan eller för att de hade fel sorts strumpor. En kvinnlig läkare berättar om hur hon en gång tvingats avbryta en operation, där patienten redan låg öppnad på operationsbordet, för att i tio minuter diskutera islam med en sjukhusadministratör som krävde att hon skulle bära burqa under operationen.

I *Osama* finns många scener som talar sitt tydliga språk – hur kvinnorna är helt utanförställda samhället. Medan pojkarna uppmuntras i sin sexualitet, förpassas kvinnor och flickor till hemmen. För de familjer som liksom flickans, saknar manliga medlemmar, är detta förstås ödesdigert. Deras överlevnad ligger helt i händerna på eventuellt givmilda grannar eller vänner.

Filmen visar på en förvånande uppfinningsrikedom hos kvinnorna. De förbjudna bröllopsfestligheterna förvandlas snabbt till något som ser ut att vara en begravning. I verklighe- tens Afghanistan uppstod hemliga skolor i hemmen, för att flickorna åtminstone skulle få lära sig läsa.

Utan glädje hoppar flickan rep i butikens bakre rum. Det är en slags påminnelse om det sorglösa liv hon för länge sedan har tappat hoppet om att återfå. För henne finns ingen framtid. Hon har tappat all livskraft. Mulla Sahib skonar henne visserligen från döden när han tar henne till hustru, men frågan är om det öde som väntar henne i hans hus är så mycket bättre än döden. Mullan är förtrollad av hennes skönhet och talar om henne som en nymf, som ett väsen i himmelen, men det är till helvetet han trots det skickar henne. I hans hem har hon varken något eget liv, medbestämmande eller någon människa att hålla av.

- Att försöka förstå det som för oss framstår som främmande och kanske obegripligt i "främmande" kulturer, hur gör man det? Vad är det egentligen som framstår som främmande och svårt att förstå? Är det nödvändigt att försöka förstå och i såna fall varför? Hur skiljer sig Osamas liv från våra egna vardags- liv? Vilka likheter och olikheter kan det tänkas finnas mellan människor i "främmande" länder och oss? Både när det gäller mer privata och samhällsligt formade förhållanden. På vilka sätt, än med spelfilmens hjälp, kan vi bli berörda av hur människor lever i "främmande" miljöer, kulturer och länder?

- Har Osamas situation med religionen Islam att göra?

- Flickan i filmen blir passiviserad och lamslagen av sin situa- tion. Hon blir en martyr, som inte visar något som helst mot- stånd när hon behandlas illa. Hade det varit möjligt för henne att agera på något annat sätt? Vad krävs för att ställa sig upp och säga ifrån?

I dag, efter talibanerna, har kvinnorna fått det bättre i Afgha- nistan. De kan gå utomhus utan manliga släktingar och det är inte längre lag på att bära burqa. Flickorna har undan för undan återvänt till skolorna och en del kvinnor har fått jobb. Men fortfarande saknas det i stor utsträckning utbildningsre- surser och ännu är det långt kvar tills Afghanistan är ett demo- kratiskt land där alla, kvinnor som män, kan ta del av de mänskliga rättigheterna.

- Läs mer om situationen i Afghanistan i dag. På nätet finns den färskaste informationen att tillgå. Diskutera och analysera utifrån den information ni hittar – vad krävs för att bygga upp en demokrati? Vilken hjälp landet kan behöva från omvärlden för att gå i land med detta?

Att vara kvinna, att vara man

– Män och kvinnor är likadana, säger flickans kloka mormor, tvinnar kärleksfullt flickans hår mellan sina fingertoppar och föreslår i samma stund att hon ska klippa det av sig för att för- vandla sig till pojke. Hennes uttalande är paradoxalt med tanke på vilket oerhört segregerat samhälle de lever i när de kommer till kvinno- och mansroller. Men det hon menar är förstås att det på insidan inte är mycket som skiljer män och kvinnor åt.

Kvinnorna i filmen lever utanför det egentliga samhället, männens samhälle. Flickor lär sig varken att klättra i träd eller recitera koranen, något som för pojkarna är alldeles självklart.

Flickan i filmen planterar sin härfläta i en kruka. Hon ritar en flickfigur i imman på ett fönster. Hon hoppar rep. I ett så uppdelat samhälle som Afghanistan blir det kanske naturligt att på ett väldigt starkt sätt identifiera sig med sitt kön. Flickan tycks rädd redan i filmens inledning, men då hon ska låtsas vara pojke blir hon skräckslagen. Männens samhälle är helt okänt för henne och då hon tvingas leva i det längtar hon till- baka till tryggheten hon trots allt känner i sin kvinnoidentitet.

- Är det överhuvudtaget värt att leva om man inte får vara den man är när det kommer till kön, klass eller sexualitet? Vari ligger vår identitet?

Grupptricket

Det är skrämmande nog att i filmen se hur de vuxna männen, talibanerna, har upprättat en fullkomligt vidrig samhällsstruktur. När vi ser detta vill vi så gärna tro att åtminstone barnen är oförstörda och att de i dem finns hopp om en bättre framtid. Men icke. Pojkarna som har hamnat i talibanernas klor lär sig snabbt vad som gäller. Det är barnen som först genomskådar flickan och vet att de enbart har att tjäna på att få henne fast. Grupptricket gör att alla går med i den förföljarmobb som uppstår. Endast en pojke – Espandi – försöker desperat rädda flickan. Barnen är obarmhärtiga. De lever i ett samhälle där de tidigt har fått lära sig att rädda sitt eget skinn.

- Hur grupptricket kan få barn att utföra de mest fruktansvärda handlingar har vi flera exempel på i världslitteraturen. *Flugornas Herre* av William Golding är kanske den mest kända. Liksom i den kan man i *Osama* ställa sig frågor som: Är människan ond eller god av naturen eller är ondska en följd av uppväxt och omgivning?

Kärlek trots allt

Finns det då något ljusst, något som helst hopp i *Osama*? Inte mycket. Det skulle i så fall vara flickans skyddsängel Espandi. Något i honom – kanske medmänsklighet – gör att han går från hotet om avslöjande till att alltid ställa sig på hennes sida.

En annan beskyddare har flickan i sin mormor. Den gamla kvinnan står för trygghet och visdom. Hos henne kan flickan gråta ut, det är i hennes knä hon kan vila sitt huvud då livet är alldeles för tungt att bära. "Jag dör för dig. Jag älskar dig" säger mormodern och hon menar det säkert. När flickan är orolig berättar mormodern sagor, kloka sagor som ska ge henne hopp. En återkommande saga handlar om pojken som drömmer om att vara flicka. Om han går under regnbågen kommer han att förvandlas. Men vad är en regnbåge? Jo, en regnbåge är en gudagåva som ska fria oss från smärta och elände. En regnbåge uppstår när solen kommer efter regnet.

Hennes berättelse är förstås mycket symbolisk. Försök stå ut, min flicka, det kommer att bli bättre, vill mormodern säga till sitt barnbarn.

Läs gärna: *Bokhandlaren i Kabul*, Åsne Seierstads omdebatterade bok om livet hos en medelklassfamilj i Kabul efter talibanernas fall. Omvärldsbilder www.smvk.se/omvarldsbilder

Anteckningar

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Produktionsuppgifter

Afghanistan 2003
Manus, regi, klippning: Siddiq Barmak
Foto: Ebrahim Ghafari

Medverkande
Marina Golbaharu, Khwaja Nader, Arif Herati, Zubaida Sahar

Tekniska uppgifter
Speltid: 83 minuter
Format: Vidfilm
Ljud: Dolby SR
Censur: Från 11 år
Svensk premiär: 12 mars 2004

Distribution
Folkets Bio, Box 2068, 103 12 Stockholm Tel: 08-545 275 23, fax 08-545 275 27 www.folketsbio.se